

శ్రీ రస్తు.

సులక్షణసారము

తాత్పర్యోదాహరణసహితము.

రచయిత :

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే.

ప్రకటితము.

1917.

All Rights Reserved.

PRINTED BY
V RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE ADI SARASWATI NILAYA PRESS,
69, Malayaperumal Street, Madras—1917.

శ్రీ రస్తు.

సు ల క్ష ణ సా ర ము

తాత్పర్యోదాహరణసహితము.

—= ఉపోద్ఘాతము. =—

రామాస్తనమంజలీమిళితకా

క్షీరాద్ధానక్షంబుతో,

బారావారతరింగిసంగతలన

శ్చర్యంకనాగంబుపైఁ

గానుణ్యామృతపూరపూరితకటా

క్షుశ్రీలఁ బెంపొందుగం

భీరినావృంతఁ డనంశుఁ డాశ్రితజనా

భీష్టప్రదుం డయ్యెడున్.

1

అనంతరము. — కవిరోషణి యగుతాతంబిట్లు సులక్షణసార
మహాభందోగ్రంథమును రచియింపఁ బూని, తొ రచింప నెంచిన
గ్రంథము నిర్విఘ్నముగ నెఱవేఱుటకై, తొల్లింటికివుల యా
చారము ననుసరించి, గ్రంథాదియం దావ్యాదరూపమును మంగ
ళమును జేయుచున్నాఁడు. —

తా. శ్రీలక్ష్మీదేవిని గట్టిగాఁ గొంగిలించి, పొల్కుడలియఁ దాదిశేషుఁ డెనుపొన్నప్పైఁ బరుండి, భిక్షులను గరుణతోఁ జూచుచు వారికోర్కు లీడేర్చునట్టి యప్పుహాదాతయగునాద్యంతి రహితుఁ డైనశ్రీనివాసాయామూర్తి జనలకోరికిల నిల్ల నొసంగుఁగాలి.

— ఛందోనుహిను. —

అవతాడికి. — గ్రంథకర్త ఛందోనుహినుఁడని దెల్పయన్నాఁడు. —

క. విద్యలలోపల నుత్తమ

విద్య గవిత్వంబు మఱి కవిత్వము ఛందో

వేద్యము గావునఁ జెప్పెద

హృదయంబుగాఁ గవితచంద • మేర్పడఁ గృష్ణా. 2

తా. ఓశ్రీకృష్ణా! విద్య లన్నింటిలో శ్రేష్ఠమగువిద్య కవిత్వము. అట్టికవిత్వము ఛందశ్శాస్త్రమువలననే తెలియనగును. గావున మిక్కిలి సులభముగాఁ గవిత్వముచేయుకత్తి గలుగునట్లు ఛందోగ్రంథమునా జెప్పెదను.

అవ. — గ్రంథకర్త కవిత్వనుహినుఁడు, ఛందశ్శాస్త్రప్రభావమును దెలిసి, తాను రచింపఁబోవు గ్రంథనామమును, తనకాగ్రంథముఁజేయుటకుఁ గలనేర్పు గల్గినవిధంబును దెల్పయన్నాఁడు —

క. లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁ బ

రీక్షించుటఁ గొంతకొంత యెఱిఁగినవాఁడ౯

లక్షణికానుగ్రహిత సు

లక్షణసారము రచింతు • లక్ష్యము లమరక౯. 3

తా నేను ఛంఃశ్చాస్త్రమెల్లఁ జదివి, లక్షణ గ్రంథముల
కెల్లఁ బఠింపి, కొంచెముకొంచె మెఱిగి యున్నాను. అపరి
చయమువలనను, ఛంఃశ్చాస్త్రగ్రంథములను రచించిన వారిదయ
నలనను నేనిండు సులక్షణసార మనుపేరు గలలక్షణగ్రంథమును
జేయఁబూనితిని.

అవతారిక -- ఇతిరలక్షణగ్రంథములకంఠే దనగ్రంథమునకుఁ
గలప్రాశస్త్యము నీ క్రిందిపద్యముచేఁ దెల్పుచున్నాఁడు.

తే. కొందఁ టెంచెడురీతులఁ గొందఁ టెంచ

రంజనును జెప్పినవి గొన్ని యవియు నవియు

దొరయఁగాఁ గూర్చి కవినన్తుతులును వ్రాయ

నుక్తలక్ష్యోస్పదంబు లాంధ్రోక్తు లెనయ. 4

తా. ఇంతను మున్ను లక్షణగ్రంథము రచించిన వారలొఁ
గొండు చెప్పినవి నాటికొందఁ టొప్పకొందెను. కావున నేను
వారిలక్షణగ్రంథంబులను గొన్నింటిని నిదిక ననేక గ్రంథంబు
లను బఠింపి, తెలుఁగుభాషలోని లక్ష్యలక్షణములకుఁ బొందిక
యగుఁజ్ఞు, సులలాక్షణికసమస్తంబుగా నీసులక్షణసారంబు
రచియింపఁబోవుచున్నాఁడను.

సంజాప్తకరణము.

మాత్రాలక్షణము.

క. మాత్ర యన నొక్కలఘు వగు

మాత్ర లురెండైన గురుపుమఱి యెన్నఁబడున్

ధాత్రినినఱువదినాలుగు

మాత్రలుగాఁ గందమునకుఁ మాత్రలు వెలసెన్.

తా. మాత్ర యనఁగాఁ జిహ్వికవేచునంతకాలము. ఆ-ఇది ఒకమాత్రలోనుచ్చరింపఁదగును గాన యేఱువు అనఁబడును. రెండుమాత్రలకాలములో నుచ్చరింపఁబడు స్థితియు గురు వనఁ బడును. ఆ. కిందిపద్యమున కఱువదినాలుగు మాత్రలు గలవు.

—= గురులఘువులస్వరూపము. =—

క. వివిధముగఁ జూపి పలికెడు [పుల్

నవియును మఱి యూఁదిపలుకుఁనవియును గురు

భువి నిలిపి పలుకువర్ణము

లవియెల్లను లఘువులయ్యె* [నంబుధిశయానా.]

తా దీర్ఘాద్భుజమ, దీర్ఘాద్భుజ్యోః గూడినహల్లుజమ గురువు లనఁబడు. ఉదా. — అ, ఈ, ఊ, కా, కీ, కూ మొదలైనవి. విలిపి పలుకఁబడు వర్ణంబులు లఘువు లనఁబడు. ఉదా. — ఇ, ఇ, ఉ, క, కి, మ, క్య, మొదలైనవి. ఒకమాత్రకాలములో నుచ్చరింపఁబడునది లఘువు. రెండుమాత్రలకాలములో నుచ్చరింపఁబడునది గురువు.

మఱియు: —

క. గురువులు:—నిడుదలు, జడ్డ

క్కరములు, బొట్టులు, పిఱుంగకడ నూఁదినయ

*“ అంబుధిశయానా ” అనుపదము కవికృతేష్టదీపకాసంబోధనము. దీనికిచ్చలు సేమియు సంబంధములేదు. కాన ఇది కుండలికృత మైనది. ఇట్లే వైచిత్ర్యములందు ననియొఱుంగవలయు.

క్కరములు ; పెరియవి లఘువులు ; [గున్.
గురులఘువులు మూడు గూడికొన గణముల

తా. దీర్ఘము లైనయచ్చులును; దీర్ఘములైన అచ్చులతోఁ
గూడినపాల్లులును, సంయుక్తాక్షరములకు (ఒక పాల్లుక్రింద
నొకపాల్లు-క్ష, క్య, ప్ల ఇట్లు కలసినయక్షరములకు) ముందున్న
యక్షరములును, క్, (క్ష) ల్, ర్, మొదలగు పాల్లుపాల్లుల
తోఁగూడిన ప్రాస్వాక్షరములును, అనుప్రాసరములకు ముందున్న
ప్రాస్వాక్షరములును, గురువు లనబడును తక్కినవి (తలకట్టు,
గుడి, కొమ్మ, ఇట్లుపెనుడి మొదలగువానితోఁ గూడినపాల్లులు)
లఘువు లనబడును.

ఉదా.--- ఆ, కా, ర కము, చందము, వనమక్ష, వన
ముల్, వత్తుర్; దుగ్గము — క్రింద గీతలు గలవి గురువులు.
అ, క, కృ ఇవి లఘువులు.

ఇట్టి లఘువులు మూడుగాని, గురువులు మూడుగాని,
గురువులు లఘువులు కలసి మూడుగాని చేరినయెడల నదియొక
గణ మనబడును. గణములలోఁ గొన్ని యైదక్షరములు,
కొన్ని నాలుగక్షరములు, కొన్ని రెండక్షరములు, కొన్ని యొ
క్కటే యక్షరము గలవియై యున్నను, అవి యన్నియు నుప
గణము లనబడు. ప్రధానగణము లెనిమిది. వానికి మూడే
యక్షరములు గలవు గాని యెచ్చుతక్కువలు లేవు.

గురులఘువులకు గుఱుతులు.

క. గురువులకు సంజ్ఞ యొక్క
ట్లరయం డలక్రిందు వ్రాయునటలం జెలగుకొ

ధరపై లఘువులు వెలయున్

గరిమన్ నిడుగీటు వ్రాయుకరణి [ముకుందా].

తా. మనము తెనుగుభాషలో వ్రాయు ౧ (ఒకటి) అను సంఖ్యను ౨ ఇట్లు తిలక్రిందుగా వ్రాసితమేని యాగులుతు గురువును దెలుపును. 1 ఇట్లు పాతికవలె నిడుపుగీతి యొక్కటి గీచితమేని, యది లఘు వనంబడు. అనగా:

౧ ఈదిహ్నము గురువును దెలుపును }
1 ఈదిహ్నము లఘువును దెలుపును }

అని ముఖ్యాభిప్రాయము.

సమ (ప్రధాన) గణములు.

క. గురువులు మూడ డిక మగణము

పరగంగా నాదిగురువు * భగణం బయ్యెన్

ధర మధ్యగురువు జగణము

[సరసగుణా] యంత్యగురువు * సగణం బయ్యెన్.

క. సగణంబు మూడలఘువులు

యగణంబున కాదిలఘువు * [యమశనయనిభా]

రగణంబు మధ్యలఘువు నగు

తగణంబున కంత్యలఘువు * [దాక్షిణ్యనిధి]. 11

తా. ససగణములు మూడేసియక్షరములు గలవి యని ముందటిపద్యమునకుఁ జెప్పఁబడియె. అట్టిగణము లెఱుమిది.

1 మగణము=మూడు అక్షరములు గురువులుగాఁ గలది.

2. భగణము=ఆద్యక్షరము గురువుగాఁ గలది.

3. జగణము=మధ్యాక్షరము గురువు గాఁ గలది.

4. సగణము=అంత్యాక్షరము గురువు గాఁ గలది.

5. సగణము=మూఁడక్షరములు లఘువులు గాఁ గలది.

6. యగణము=అద్యక్షరము లఘువు గాఁ గలది.

7. రగణము=మధ్యాక్షరము లఘువు గాఁ గలది.

8. తగణము=అంత్యాక్షరము లఘువు గాఁ గలది.

మూఁడక్షరములగణములకుఁ దాహరణము.

అవ. ఇంక నీయేనిమిదిగణంబుల కుదాహరణంబులఁ జూపుచున్నాఁడు.—

క. మగణము శ్రీనాథా యన

భగణము కేశవ యనంగఁ బరికింపఁ దుది

జగణము ముకుందయనఁగా

సగణము వరదా యనంగఁ [సర్వజ్ఞనిధి]. 12

క. సగణము వరద యనంగ

జగతి మురారీ యనంగఁ జను యగణంబు

రగణంబు మాధవా యనఁ

దగణము దైత్యారి యనంగఁ [దామరసాక్షి].

మగణము=ఈ దా—శ్రీనాథా (అన్నియక్షరములుగురువులు)

భగణము=ఈ దా—కేశవ (మొదటియక్షరము గురువు).

జగణము=ఈ దా—ముకుంద (రెండవయక్షరము గురువు)

N. B. గున్నకు మంగుండు హ్రస్వము గురువని జ్ఞప్తికిఁ జెచ్చుకొనవలయు.

సగణము=ఉదా—వరదా (కడపటియత్తరము గురువు).

నగణము=ఉదా—వరద (మూడత్రములు లఘువులు).

యగణము=ఉదా—మూరారీ (మొదటియత్తరములఘువు).

రగణము=ఉదా—మాధవా (పడిమయత్తరము లఘువు).

తగణము=ఉదా—దైత్యారి (కడపటియత్తరము లఘువు).

ఈగణములను నులుపుగాఁ దెలిసికొనుటకై యాక్రింది చక్రమును జక్కఁగా గ్రహించుడు.

సంఖ్య	గణముల శ్లోకము	గుణము.			ఉదా హరణము	లక్షణములు.
12		మొ	వ.	క.		
1.	మ	౦	౦	౦	శ్రీనాథా	అన్ని అక్షరములు గురువులు.
2.	భ	౦	1	1	కేశవ	కే=గు; క=ల; వ=ల.
3.	జ	1	౦	1	మమంద	మ=ల; మం=గు; ద=ల.
4.	స	1	1	౦	వరదా	వ=ల; ర=ల; దా=గు.
5.	న	1	1	1	వరద	అన్ని అక్షరములు లఘు వులు.
6.	య	1	౦	౦	మూరారీ	మ=ల; రా=గు; రీ=గు.
7.	ర	౦	౦	౦	మాధవా	మా=గు; ధ=ల; వా=గు.
8.	త	౦	1	1	దైత్యారి	దై=గు; త్యా=గు; రి=ల.

రెండక్షరముల గణములు.

క. లలమునకు రెండు లఘువులు

నల నొప్పుగ లఘువు గురువువగణం బయ్యెన్

గల మయ్యె గురువు లఘువును

[జలజాతౌ] గగ మనంగణజను గురుయుగమున్.

తా. లల మనగా రెండులఘువులు గల గణము. లగ మనగా మొదటలఘువు, పిదప గురువును గల గణము. గల మనగా మొదట గురువు, పిదప లఘువును గల గణము. గగ మనగా రెండుగురువులు గల గణము.

గణము. గుణులు.

ఉదా.

వివరణము.

లల= 1 1

నర

లఘువు, లఘువు

లల=(ప) 1 ౧

కదా

లఘువు, గురు

గల=(ప) ౧ 1

కాదు

గురువు, లఘువు

గగ= ౧ ౧

కాదా

గురువు, గురువు

దీనిలో 1 ౧=లలమునకు వివరణమనియు, ౧ 1 = గలమునకు వివరణమనియు జేయవలె గలవు.

రెండక్షరములగణముల కుదాహరణము.

క. శౌరి యనిన పాగణం బగు

జేరి హరీ యనిన నుల్లసిల్లును వగణం

బారయఁ గృష్ణా యనినను

ధారుణి గగ మండ్రు లలముదా హరి యన్నన్.

పాగణము } =ఉదా—శౌరి (మొదటి యక్షరముగురువు).
 లేక, గలము }
 పగణము } =ఉదా—హరీ (3వ పటి యక్షరముగురువు).
 లేక, లగము }

గగము=ఉదా—కృష్ణ (రెండును గురువులు)

లలము=ఉదా—హరి (రెండును లఘువులు).

సం.	గణముల పేర్లు.	గుణులు.	ఉదాహ రణము.	లక్షణము.
1.	గలము	౦	శౌరి	శౌ=గు; రి=ల దీనికి పాగణ మనిపేరు గలదు.
2.	లగము	౦	హరీ	హ=ల, రీ=గు. దీనికి పగణ మనిపేరు గలదు.
3.	గగము	౦ ౦	కృష్ణ	కృ = సం యుక్తాక్షరమునకు మింపక్షరము గనుక గురువు, ష్ణ=గురువు.
4.	లలము		హరి	హరి=రెండును లఘువులు.

క. నగణమువయి గురు వున్న

నగ మగు లఘువున్న యెడల నల మగువరుస

నగణమువయి లఘు వున్న

దగ సల మగుఁ [గంజహితసుధాకరనయనా].

తా. నగణసగణములకు లక్షణము చెలిసి మున్నదిగా.

ల యనఁగా లఘువనియు, గ యనఁగా గురువనియుఁ చెలి మనిల

యు. నగణముమీఁద లఘు వున్నయెడల నలమనియు, నగణము
మీఁద గురువున్నయెడల సగమనియు, సగణముమీఁద లఘు
వున్నయెడల సల మనియుఁ జెప్పబడు.

నలము = |||| = నాలుగులఘువులు = ఉదా — వికనము.

నగము = |||౮ = ల, ల, -౯, గ = ఉదా — జలధరా.

సలము = ||౮| = ల, ల, గ, ల = ఉదా — మనుజుండు.

ఇంద్రసూర్యచంద్రగణంబులు.

క. నల, నగ, సల, భ, ర, తలు నా

నలమిని నీయాఱుగణము ♦ లింద్రగణంబుల్;

గల, నగణము లీరెండును

జలజాస్త్రగణంబు లయ్యె ♦ [జగదాధారా]. [ఉ

క. గల, నగణము లినుఁ; డింద్రుడు

నల, నగ, సల, భ, ర, త; లింక ♦ నగగ, నహ, సలా,

భల, భగురు, మలఘు, సవ, సహ,

తల, రల, సన, నలల, రగురు ♦ తగ, లిందుఁ [డజా].

సూర్యగణములు.

1. హగణము ౮ |

2. నగణము |||

ఇంద్రగణములు.

1. నగ |||౮

4. భ ౮||

2. సల ||||

5. ర ౮|౮

3. సల ||౮|

6. త ౮౮|

చంద్రగణములు.

1. నగగ = 11100	8. సహ = 11001
2. నహ = 11101	9. తల = 0011
3. సలల = 11011	10. రల = 0101
4. భల = 0111	11. నవ = 11110
5. భగురు = 0110	12. నలల = 11111
6. మలఘు = 0001	13. రగ = 0100
7. సస = 11010	14. రగ = 0010

వీనికి వరుసగా నుదాహరణములు.

1. నగగ=వరమఁ డిచ్చుకొ	8. సహ=జలజాతాక్ష
2. నహ=వరములెల్ల	9. తల=గోపాలుఁడు
3. సలల=తిలకించిన	10. రల=దేవదేవి
4. భల=రామునకు	11. నవ=వరదుఁడుదాకా
5. భగురు=రామునకుకొ	12. నలల=గురభినుత
6. మలఘు=నీలేకుండు	13. రగ=దేవదేవా
7. సస=హరిదాసునికొ	14. రగ=గోవిందుఁడా

క. గగణంబగు నేకగురువు

లగణంబగు నేకలఘువు, లాలిత మనఁగా

వగణ మగు లఘువు గురువును

హగణంబగు గురువులఘువు[హరిభక్తవరా].

తా. రెండుగురువులు గగ ననియు రెండులఘువులు లల మనియుఁ దెలియఁదగినది. (ఈపద్యములోని విషయము నుండి

వివరింపబడియున్నది. అయినను మరలఁ బ్రస్తావానుసారం బుగ నిచ్చట వివరింపబడుచున్నది) ఒకగురువు 'గ' గణము అనియు, ఒకలఘువు 'ల' గణమనియుఁ జెప్పబడును. రెండు గురువులు 'గగ' మనఁబడును. రెండు లఘువులు 'లల' మనఁబడును. 'గా' 'లా' యని దీర్ఘములుగాఁ జెప్పినను రెండు గురువులు, రెండులఘువులని యర్థము చేసికొవలెను. మొదటి యక్షరము లఘువును రెండవయక్షరము గురువును నైఁయెడల 'వ' గణమనఁబడు. మొదటి యక్షరము గురువును, రెండవ యక్షరము లఘువును నైఁచో 'హ' గణ మనఁబడును.

ఇది సులక్షణసారం బనుభందశ్శాస్త్రంబునందు గురులఘుగణస్వరూపనిరూపణం బనుసంజ్ఞా ప్రకరణము.

అవ. — ఇఁక వృత్తిగణప్రస్తారమును వృత్తిలక్షణంబులును జెప్పచున్నాఁడు. అందు మొదట సామాన్యంబుగఁ బ్రస్తార లక్షణంబుఁ జెప్పచున్నాఁడు. —

వృత్తిగణప్రస్తారము.

క. చాలుగను సర్వగురు లిడి

లాలితముగ గురువుక్రింద * లఘువు వెలపటక

ఓలి సమంబులు దాపలి

వ్రాలకు గురువులను నిల్పఁ * ప్రస్తారమగున్. 19

తా. ఎన్నవధందమునకు బ్రస్తవము జేయవలయునో
 గురువులు నరుసగాఁ బెట్టుకొని యావరుసలో మొదటి
 గురువుక్రింద లఘువుం బెట్టుకొని; దాని ప్రక్కనున్న గురువుల
 క్రింద గురువులె పెట్టుకొనఁగా రెండుబంతు లేర్పడును గాన
 వారెండివరుసలో మొదటిగురువు ఎద్దియో దానిక్రిందఁ దిరుగ
 లఘువుం బెట్టికొని, వెలుపల నున్న గురువుల కిన్నింటికిని గురు
 వులని బెట్టి, దాపల నున్న లఘువుక్రింద గురువు పెట్టవలయు.
 ఇట్లేగ్మలముకొని, యీవరుసలో వైనను మొదటిగురువుక్రింద
 లఘువు పెట్టుకొని వెలుపల గురువుక్రింద గురువును లఘువు
 క్రింద లఘువును బెట్టుకొని దాపల నున్న లఘువులక్రింద గురు
 వులు పెట్టుకొనవలయును. ఈ ప్రకారము సర్వము లఘువు లగు
 పలుకును బ్రస్తరింపవలయు నని తాత్పర్యము.

అవ. గణలక్షణమునకు వివరణము చెప్పమన్నాఁడు—

క. ఎన్నవధందం బడిగిన

నన్నియ గురులిడుచు మఱిగణావృత్తమును దాఁ
 బన్నుచు లఘువులె తుదగా

నెన్నిక నిడ వృత్తసంఖ్య యేర్పడవచ్చున్. 20

తా. ఎవ్వరైన ఎన్నవధందమును బ్రస్తరింపు మని యాడి
 గినచో, నన్నిగురువులు ముక్కు చెప్పిన “చాలుగను సర్వ
 గురువులు” అనుసర్వము ప్రకారము ప్రస్తరింపఁగా, మొదటిధం
 దమునకు రెండు, రెండవధందమునకు మూడు, మూడవ

10750

